

M. E. van Opstall, ed., *De reis van de vloot van Pieter Willemz. Verhoeff naar Azië, 1607-1612* (Werken Linschoten-Vereeniging LXXIII, LXXXIV, 2 dln; 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1972, xviii + 441 blz., 6 illustraties en 6 kaarten).

Het is verheugend, dat aan de hoeveelheid tot op heden gepubliceerde bronnen betreffende het optreden van de Nederlanders in Azië in de zestiende en zeventiende eeuw thans wederom een uitgave is toegevoegd. De Linschoten-Vereeniging zet terecht een traditie voort, omdat is gebleken, dat er nog altijd bronnen zijn, betrekking hebbende op de beginfase van de Nederlandse koloniale geschiedenis, die voor publicatie in aanmerking komen, zoals de schrijfster in haar voorwoord constateert.

De onderhavige studie, die tevens heeft gediend als dissertatie voor de Rijksuniversiteit van Utrecht (promotor prof. dr. S. L. van der Wal), behandelt de reis van de vloot van Pieter Willemsz. Verhoeff. Deze vloot, de laatste vóór de benoeming van een gouverneur-generaal, is in 1607 uitgezield in opdracht van de VOC. De Heren XVII hebben zeer wel ingezien, dat het tijdstip van uitzeylen belangrijk is geweest. Zij hebben spoed betracht bij het treffen van de voorbereidingen, waarmee men is begonnen onmiddellijk na het vertrek van de vloot van Paulus van Caerden in april 1606. De motieven zijn gelegen in een eventueel bestand tussen de Nederlanden en Spanje in de nabije toekomst. Het was derhalve zaak om, voordat dit bestand een feit was geworden, de belangen in Oost-Indië te hebben veilig gesteld of zo mogelijk te hebben vergroot. De instructie voor Verhoeff bevestigt deze zienswijze.

De opzet van dit werk is de gebruikelijke, hetgeen wil zeggen, dat na voorwoord en inleiding in de bijlagen de voornaamste bronnen, voorzien van de noodzakelijke annotatie, worden gepubliceerd.

De belangrijkste bron is het journaal, gehouden door Johan de Moelre, opperkoopman op het schip van Verhoeff, en Jacques Lefebvre, fiscaal van de vloot. Dit journaal is door J. Commelin in zijn tweedelige en in 1646 in Amsterdam uitgegeven werk, getiteld *Begin ende Voortgangh van de Vereenighde Nederlantsche Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie*, opgenomen.

Afgezien van enkele leemtes zijn de verrichtingen van Verhoeff's schepen in het algemeen goed via de bronnen te reconstrueren. De gebeurtenissen op Banda, waar Verhoeff op 22 mei 1609 wordt vermoord, en de verrichtingen van de schepen de Arend en de Valk, die onder commando van Jacob de Bitter naar de kust van Coromandel worden gezonden, nadat hiertoe in de Brede Raad op 25 september 1608, als Goa is bereikt, is besloten, kunnen niet nader vanuit de bronnen worden toegelicht.

De vloot, die als geheel slechts optreedt bij de blokkade van de baai van Mozambique in juli en augustus 1608, gaat na het bereiken van Voor-Indië uit elkaar voor het vervullen van opdrachten in Voor-Indië, Zuid-Oost Azië, Japan, de Molukken en de Filippijnen. Wellicht is dit de oorzaak van het feit, dat de schrijfster er niet geheel in is geslaagd om een duidelijk overzicht te geven van de activiteiten van de op bepaalde momenten in verschillende gebieden opererende schepen. Meer verwijzingen en een nauwkeuriger vermelden van data zouden ten deze een grotere duidelijkheid hebben verschaft. Dit wil echter niet zeggen, dat niet alle verrichtingen van de schepen op zich zelf aan de orde komen; dit is zeker wel het geval.

Tot besluit van de inleiding komt de schrijfster tot een oordeel over de behaalde resultaten. Zij geeft blijk van een zeker optimisme, dat naar mijn mening teveel is gebaseerd op de versterking van de Nederlandse positie in de Molukken. Dit feit valt niet te ontkennen, maar desondanks blijft de vraag, of één en ander geheel tot de verdiensten van

Verhoeff's vloot moet worden gerekend. Immers de nederlaag van Wittert in de Filippijnen op 25 april 1610, nog afgezien van het verdere voor kritiek vatbare optreden van Wittert, bracht de bereikte resultaten in de Molukken in ernstig gevaar. Slechts de vloot van Pieter Both, in 1609 uit de Nederlanden vertrokken, voorkwam, dat Spanje de overwinning van 1610 kan uitbuiten.

De overige successen van Verhoeff's schepen zijn behaald in Voor-Indië en Japan, in het laatste geval in feite tegen de instructie in. De Rode Leeuw met Pijlen en de Griffioen, die naar Japan gingen, mochten deze tocht alleen volbrengen, als het jaarlijks van Macao naar Nagasaki varende Portugese schip veroverd werd, hetgeen niet geschiedde.

Tegenover de positieve resultaten kunnen nogal wat negatieve punten naar voren worden gebracht. Het omkomen van de vlootleiding (Verhoeff, Wittert, Hoen en Van Driel) maakt een zeer ongelukkige indruk. Op handelsgebied is men er niet in geslaagd om in de Molukken een monopoliepositie te verwerven. Engelsen en Aziaten blijven concurrenten. De thuis varende schepen komen niet maximaal geladen aan en veel van de buitgemaakte goederen is verloren gegaan door ze niet bij de eerst mogelijke gelegenheid naar het vaderland te zenden, maar ze aan boord te houden. Hoewel een complot van de vlootleiding in zake particuliere handel, zeer nadelig voor de VOC, niet is bewezen, is het drijven van deze handel in incidentele gevallen aantoonbaar. Dit alles overziende moet men mijns inziens meer reserves aangaande de resultaten in acht nemen dan de schrijfster in feite doet.

Al heb ik voor deze studie als geheel waardering, een paar aanmerkingen meen ik toch te moeten maken. De schrijfster heeft een prettig leesbare stijl en de lijsten van geraadpleegde archivalia en literatuur voldoen aan de eisen, die thans aan een uitgave als deze kunnen worden gesteld, ook op het punt van in het buitenland gepubliceerd materiaal. Toch moet men zich afvragen, of het onderzoek naar de benoeming van een tamelijk onbekende figuur als Verhoeff tot admiraal uitputtend genoeg is geweest. Daarnaast doet het vreemd aan, dat op de lijst van geraadpleegde literatuur de uitgaven van de Linschoten-Vereeniging van 1968 (70) en 1970 (71) ontbreken. Deze publikaties, verzorgd door A. de Booy, behandelen de reis van de vloot van Paulus van Caerden, waarop in het begin van deze bespreking reeds is gewezen. Er is immers contact geweest tussen Van Caerden en mensen, die onder Verhoeff zijn uitgezeild. Slechts in noot 2 op p. 303 wordt verwezen naar het werk van De Booy.

De tekst vertoont enige onnauwkeurigheden. Als voorbeelden hiervan mogen dienen, dat Portugal in 1580, en niet in 1581, Spaans wordt (p. 3), dat 'Biografisch' is weggefallen bij de vermelding van het Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek (p. 25) en, dat op p. 27 in noot 8 als vindplaats van de ondertrouwinschrijving van Verhoeff in Amsterdam wordt vermeld 'DTB 423, f 135', terwijl in noot 5 op p. 25 'DTB 407, f 83' wordt genoemd. Laatstgenoemde is de juiste vindplaats. Onduidelijk is verder het opschrift van p. 387, 'Missive van Segers 3-11-1610 (b)'. Op deze bladzijde wordt alleen de aankondiging van de vertaling van een Spaans uittreksel uit het verhaal van Gregorio Lopez over de gebeurtenissen op de Filippijnen in 1610 vermeld, hetgeen niets met de brief van Segers van doen heeft.

Tenslotte is het noodzakelijk om enige opmerkingen te maken over het register en de kaarten, onmisbare onderdelen van een werk als het onderhavige. In sommige gevallen worden wel de verschillende vormen van bepaalde aardrijkskundige namen in het register opgenomen, in andere gevallen niet. Dan wordt slechts de naam, zoals deze thans wordt gespeld, vermeld. Daarnaast doen enige verwijzingen naar p. xix vreemd aan, omdat deze bladzijde niet bestaat. Wat betreft de zes bijgevoegde kaarten kan worden gezegd, dat

het nuttige effect groter zou zijn geweest, indien meer plaatsen, voorkomend in de inleiding en in de bijlagen, zouden zijn aangebracht. Verder verschilt de spelling van de namen op de kaarten soms van de spelling, die in de tekst wordt gebruikt.

De kritische opmerkingen ten spijt wil ik toch niet nalaten om tenslotte nogmaals te beklemtonen, dat dit werk een welkome bijdrage is in de reeks van studies over de Nederlandse koloniale geschiedenis.

P. D. J. van Iterson

Yvan Vanden Berghe, *Jacobijnen en traditionalisten. De reacties van de Bruggelingen in de revolutietijd(1780-1794)* (Historische uitgaven XXXII; Brussel: Pro Civitate, 1972, 2 dln, xlviii + 423 en 235 blz., ill., 750 BF).

Zoals schrijver in zijn inleiding zeer terecht opmerkt, werd de geschiedenis van de Oostenrijkse Nederlanden op het einde van de achttiende eeuw, in het bijzonder van de Brabantse Omwenteling, van de Oostenrijkse restauraties en van de Franse invallen, bijna steeds geschreven vanuit een eng-Brabants of zelfs Brussels perspectief. Meerdere auteurs, maar vooral J. Craeybeckx, hebben erop gewezen hoezeer het totaalbeeld hierdoor werd scheefgetrokken en hoe slechts detailstudies kunnen zorgen voor de nodige nuanceringen of zelfs voor een grondige ommekeer in de bestaande opvattingen. Primordiale verdienste van schrijver is dan ook, als eerste, een dergelijke detailstudie te hebben aangevat; de resultaten bevestigen inderdaad de stellingen van Craeybeckx. Een tweede verdienste ligt in de chronologische afbakening van het onderzoek. Maar al te vaak bestudeert men óf de Brabantse Omwenteling óf de Franse tijd; S. Tassier die aan beiden belangrijke studies heeft gewijd, deed dit in afzonderlijke monografieën. De twee Oostenrijkse restauraties behoren zodoende tot de minst bestudeerde periodes uit onze nationale geschiedenis. Nochtans waren uiteraard dezelfde personen en groepen betrokken bij de gebeurtenissen zowel van de regering van Jozef II en van de Brabantse Omwenteling, als van de restauraties en van de Franse overrompeling. Het evoluerende gedrag van de sociaal-economische en politieke belangengroepen in een middelgrote Vlaamse stad doorheen deze verschillende regimewisselingen, vormt het voorwerp van deze studie; deze evolutie meevolgen, met haar constanten, verschuivingen en peripetieën, is ook de boeiendste belevenis bij de lectuur van dit werk.

Een eerste conclusie die na lezing voor de hand ligt is, dat de Oostenrijkse Nederlanden, of minstens de stad Brugge, niet dat onderontwikkeld en achterlijk gebied waren dat men meestal afschildert. Dit gold niet enkel voor het economisch en cultureel leven, maar al evenzeer op het politieke terrein: een zelfbewustzijn, dat zich uitte in politieke activiteit en in het opeisen van medezeggenschap in het stads- en landsbestuur, leefde in alle lagen en klassen van de bevolking, op de verpauperde volksmassa na. Ook al ontmoet men te Brugge slechts één politiek theoreticus en al dachten de meesten niet verder dan het belang van hun eigen groep, toch kan men de achttiende-eeuwse Bruggelingen helemaal niet van politieke onmondigheid beschuldigen. Er kwamen spontaan een evolutie en een radicalisering op gang die onder meer leidden tot het ontstaan van een democratische kern, los van het Vonckisme, en tot de oprichting van een jacobijnse club; zonder dat daarvoor hulp van buitenaf nodig was ontpopte deze laatste zich tot de actiefste van de Nederlanden. Ook de meest conservatieve groepen als de hogere clerus en de traditionalistische ambtsadel hanteerden de moderne begrippen van volkssouvereniteit en van het sociaal contract tussen de vorst en zijn onderdanen. Een reëel aanwezig nationalisme en een dui-